

מה בין כרת לבין מיתה בידי שמים?

הרב יצחק גוטמן

לפרשת אחרי מות - מה בין כרת לבין מיתה בידי שמים? / הרב יצחק גוטמן

בפרשת אחרי מות מצאנו עונש כרת ביחס לעבירות שונות.

במקומות אחרים בתורה מצאנו עונש מיתה בידי שמים (ראה פירוט העבירות בסנהדרין פג.).

אנו ננסה בעקבות פרשת אחרי מות לברר עונש כרת מהו, ומתוך כך לעמוד על ההבדל בין עונש כרת ובין עונש מיתה בידי שמים.

אם נרצה למצוא הבדל דרך סוגי העבירות הרי יקשה עלינו מאוד. שהרי בעבירות של כרת מצאנו עבירות הקשורות למקדש וקדשיו, דבר שהוא אופייני לכאורה בעבירות שעונשם מיתה בידי שמים (עיין כריתות ב.).

על כן כשאנו באים לדון בהבדל שבין עונש כרת ומיתה בידי שמים עלינו להתמקד יותר באופיו של העונש ופחות באופיה של העבירה, ומתוך הבנת העונש נוכל אף להבין את חומרת העבירה שנאמר בה כרת לעומת חומרת העבירה שנאמר בה מיתה בידי שמים.

בדברי הראשונים מצאנו גישות שונות ביחס למהות עונש כרת ומיתה בידי שמים וההבדל ביניהם. להלן נדון בשיטות העיקריות בנדון.

ראב"ע (בראשית י"ז, י"ד): "...וכרת בידי שמים, והטועים יחשבו כי אם מת הנער ולא נמול שאין לו חלק לעולם הבא, ואין פי' הנפש כרצונם כי נפש כמו איש, וטעמו גוף שיש לו נפש, וכן נפש כי תחטא..." לדעת הראב"ע עונש כרת הוא מיתה בידי שמים, ואין ביניהם הבדל. עיקר העונש הוא כלפי הגוף של החוטא ולא כלפי נפשו של החוטא. לשיטת הראב"ע יקשה מדוע מונה המשנה בריש כריתות (ב.) רק ל"ו עונשי כריתות, הרי יש להוסיף עליהם את כל הרשימה של העבירות המופיעות בסנהדרין פג. שעונשם הוא מיתה בידי שמים?

רש"י (שם): "ונכרתה הנפש, הולך ערירי ומת קודם זמנו." ובמסכת שבת דף כה: ד"ה כרת: "מיו נכרתין והולך ערירי." ובספר ויקרא כ', כ: "המקרא הזה בא ללמד על הכרת האמור למעלה (ויקרא י"ח) שהוא בעונש הליכת ערירי." האברבנאל בפרשת שלח והרב הופמן בפירושו לספר ויקרא (כ"ב, ט) סבורים כי לשיטת רש"י, ההבדל בין כרת ומיתה בידי שמים הוא שמיתה בידי שמים היא לחוטא בלבד וכרת הוא עונש לחוטא ולזרעו. בכרת, לשיטה זו, החוטא ימות קודם זמנו, ולגבי זרעו - או שלא יולדו לו בנים או שימותו בחייו. (ראה פירוש הרב הופמן ויקרא כ' כא.)

תוס' יבמות (ב. ד"ה אשת) מקשים על שיטת רש"י שאין כרת בכריתת הזרע אלא רק בשתים מהעריות שאמרה התורה בהם בפירוש "ערירי" (ויקרא כ', כ-כא), ועל כן כרת לשיטת התוס' הוא שהחוטא מת עד גיל מסויים, וביחס לגיל הזה חולקים הירושלמי והבבלי. לדעת הירושלמי (בכורים פ"ב) הכרת הוא עד גיל חמשים. לפי הבבלי במועד קטן כח. גיל הכרת הוא בין חמשים לששים. ואילו מיתה בידי שמים, לדעת התוס' שם, היא מיתה לפני זמנו, בלי זמן קבוע. כמובן שלפי שיטת התוס' יקשה מאוד להבחין במציאות בין מיתה טבעית של האדם לבין מיתה בידי שמים.

אם נסכם את השיטות שהבאנו עד כאן הרי שהמשותף לראב"ע, רש"י ותוס' הוא שעונש מיתה בידי שמים וכרת מקצרים את ימיו של האדם. לשיטת הראב"ע זו גם המהות של מיתה בידי שמים. לשיטת רש"י מיתה בידי שמים מקצרת את שנותיו של החוטא ומת קודם זמנו כמו בכרת, אלא שעונש כרת חמור יותר ממיתה בידי שמים כיון שהעונש פוגע גם בזרעו והולך ערירי. התוס' סבורים גם הם שמיתה בידי שמים כמו כרת מקצרת את שנותיו של האדם ומת קודם זמנו, אלא שלדעתם יש לכרת גיל מוגדר משא"כ במיתה בידי שמים.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם כותב בהלכות תשובה (ח', א):

"הטובה הצפונה לצדיקים הוא חיי העולם הבא... ופרעון הרשעים הוא שלא יזכרו לחיים אלא יכרתו וימותו... וכל מי שאינו זוכה לחיים אלו הוא המת שאינו חי לעולם אלא נכרת ברשעו ואבד כבהמה."

ובהלכה ה' מוסיף הרמב"ם

"הנקמה שאין נקמה גדולה ממנה שתכרת הנפש ולא תזכה לאותם החיים שנאמר הכרת תכרת הנפש היא עונה בה" (במדבר ט"ו, ל).

עונש הכרת לשיטת הרמב"ם מתייחס לנפשו של החוטא ולא לגופו. עונשו של החוטא הוא בכך שנפשו נעדרת ונפסדת לגמרי. הרמב"ם חוזר על גישתו זו גם בפירוש המשנה במסכת סנהדרין בסוף פרק השרפין (פרק ט) ובהקדמה לפרק חלק (פרק י). ושם גם ניתן להבחין בין כרת ובית מיתה בידי שמים לשיטתו, וז"ל:

"וזו המיתה בידי שמים היא קלה מן הכרת לפי שהמחוייב כרת נשאר העונש עליו אחר המות ומחוייב מיתה כשמת נתכפר לו". כלומר מחוייב מיתה בידי שמים כשמת נתכפר לו ואילו בעבירה שעונשה כרת, העונש חמור יותר ופוגע בנפשו של החוטא. הנפש אינה זוכה לחיי העולם הבא כיון שהיא נעדרת ונפסדת לגמרי. במגדף ועובד עבודה זרה מפאת חומרת החטא, הוסיפה התורה מלבד הכרת של הנפש שקיים בכל עונשי הכריתות, גם קיצור ימי החוטא. וכך דרשו חז"ל - "הכרת' בעולם הזה, 'תכרת' לעולם הבא."

שיטת הרמב"ן

הרמב"ן (ויקרא י"ח, כט) סבור כי הכרת בתורה יש בו שלשה ענינים.

א. "ונכרת הנפש היא" (שמות ל', לג, לה; ויקרא י"ז, ד, ט; ועוד);

ב. "ונכרתו הנפשות העושות ונכרתה הנפש היא מלפני" (בראשית י"ז, ד; שמות י"ב, יט; ועוד)

ג. "הכרת תכרת הנפש היא עונה בה" (במדבר ט"ו, לא)

הענין הראשון הוא כרת שבא לידי ביטוי על ידי כריתת ימיו - החוטא ימות בנעוריו קודם שיגיע לזקנה (היינו, גיל ששים). החוטא עבר על עבירות שיש בהם עונש כרת כגון אכילת חלב ודם, אך זכויותיו מרובין על עוונותיו. סוג זה של כרת דומה מאוד לגישת התוס' היינו שמת עד גיל מסויים (אך ביחס להגדרת הגיל הרמב"ן אינו סבור כתוס').

הענין השני, הוא כרת לנפש החוטאת, למי שעבר עבירות רבות עד שמספרן עולה על זכויותיו. עברין זה נפשו תכרת ואין לו חלק לעולם הבא. הוא אינו נענש בגופו, ולפעמים מאריכים ימיו. ועליו אומר הכתוב: "ונכרתה הנפש ההיא", "והאבדתי את הנפש ההיא". סוג זה של כרת זהה לשיטת הרמב"ם.

הענין השלישי הוא כרת חמור, שנכרתים גופו ונפשו, ועליו נאמר "כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר, הכרת תכרת וכו'" ודרשו חז"ל "הכרת בעוה"ז תכרת לעולם הבא". חוטא זה ימות קודם זמנו ולא תחיה נפשו בתחיית המתים, ואין לו חלק לעולם הבא. חומרתו של הענין השלישי שייכת דוקא לעבירה של מגדף ועבודה זרה וכפירה וכדומה, וכגישת הרמב"ם בזה. אם כן רמב"ן סבור כרמב"ם ביחס להגדרת הכרת בשני ענינים אלא שמוסיף עליו סוג נוסף, הוא "הענין הראשון", ובזה אף חולק על הרמב"ם.

הרמב"ן אף חולק על רש"י בכך שאין כל חייבי כריתות "עריחות" לזרעם, אלא באותן שכתוב בהן "ערירי" (ויקרא כ"ו כ-כא), ויתכן שהוקשו כל העריות זו לזו. אבל בשאר כריתות כגון חלב ודם אין לנו (רמב"ן ויקרא י"ח כט). ראה גם קושיית התוס' על רש"י (יבמות ב.) שהובאה לעיל. חיוב מיתה בידי שמים לדעת הרמב"ן, היא כנראה דרגה אחרת מחיוב כרת, ואולי סובר הרמב"ן כרמב"ם שהיא קלה מן הכרת, וכשמת נתכפר לו, ואין על החוטא עונש נוסף אחר המות.

לסיכום דברינו בשיטת הרמב"ם והרמב"ן בנוגד לשיטת ראב"ע, רש"י ותוס', נראה לומר כי הרמב"ם והרמב"ן סבורים שעונש כרת יש בו ענישה שהיא מעבר לעונש הגוף - עונש המופנה לנפשו של החוטא. ועל כן אפילו אם בית דין המית את החוטא בעבירות של כרת שהוא מופקד עליהן, וכגון שהיו עדים והתראה (עיין כריתות ב. במשנה), ובכך למעשה ביצע בעצמו את ה"כרת" כפי הבנת ראב"ע, רש"י ותוס', הרי שלדעת הרמב"ם והרמב"ן אין הקב"ה מסתפק בעונש הגוף ומעניש גם את נפשו אל החוטא שהיא נעדרת ונפסדת לגמרי ואינה זוכה לחיי העולם הבא. וכשלא יכול בית הדין לבצע את עונש המיתה בעבירות של כרת וכגון שלא היו עדים והתראה או שב"ד לא רצה להעניש, הרי שעונש כרת ניתן לכולי עלמא על ידי הקב"ה. אך גם אז לדעת הרמב"ם והרמב"ן אין הקב"ה מסתפק בעונש הגוף אלא מעניש את נפשו של החוטא.

* * *

חומרת העבירות שעונשם כרת גורמת גם להיטמאות הארץ, עד שהיא מקיאה יושביה, כמבואר בסוף פרשתנו (פרק י"ח, כח). קדושת ארץ ישראל אינה מסוגלת לשאת את הטומאה הנגרמת מעבירות שעונשם כרת, ועל כן שמירה על טהרת המחנה וקדושתו תביא לביסוס עם ישראל בארצו.